

La llengua catalana

Gabriel Bibiloni

(part del llibre *Catalunya: estat de la nació*, Pòrtic 2008)

La imposició de l'espanyol als Països Catalans és un fet que comença amb la nova dinastia que s'entronitza amb la Guerra d'Ocupació¹, els Borbons. No és que abans no hi hagués una certa presència del castellà a la nostra societat. Hi era, però com un fenomen sociocultural que només afectava, i encara parcialment, la cúspide de la societat, i sense que aquesta cúspide tingués gens d'interès a fer-lo anar més enllà del seu cercle. El pes de la cort de la monarquia hispànica, situada en el centre d'un espai cultural castellà, i altres factors com el rol de la impremta, atragueren les elits del nostre país cap a la llengua castellana, però vista únicament com a llengua de cultura, i compartint aquesta funció amb el llatí i, evidentment, el català. Un fenomen semblant a d'altres que s'esdevingueren en altres països de l'entorn (com Portugal mateix) i que hauria pogut ser un fet episòdic, destinat a l'oblit, si no hagués estat per la brutal imposició lingüística que emprengueren els Borbons, amb la complicitat, això sí, d'una bona part dels notables catalans.

La imposició de l'espanyol als catalans té per fita la homogeneïtzació del que, en aquell moment, els qui controlaven el poder comencen a denominar *nació espanyola*, que, naturalment, en el moment de la celebració de la victòria borbònica de la Guerra de Successió, no era una realitat sinó un mer projecte. I el projecte comportava la desaparició fins allà on fos possible de l'instrument que durant segles havia donat personalitat i cohesió a la nació vençuda: la llengua catalana.

Per a dur a terme el seu projecte la monarquia borbònica va comptar en un principi amb dos instruments essencials: el funcionariat castellà enviat a les terres ocupades i l'aristocràcia botiflera local. Amb el règim polític imposat pels decrets de Nova Planta, desapareix l'autogovern dels Països Catalans, que implicava un sistema basat en principis de cosobirania (reial i popular), en la participació en el govern dels distints estaments i en principis de federació pel que respecta a les relacions entre els Estats que constituïen la Corona d'Aragó. Amb la Nova Planta tot això desapareix, i en els territoris de l'antiga Corona els càrrecs més alts seran ocupats ara per funcionaris forasters designats pel rei o la seva maquinària política. I aquests alts funcionaris nomenaran els nivells més baixos entre els fidels a la nova situació. L'altre instrument, deïa, és l'aristocràcia autòctona, que prosperarà a partir de la seva aliança amb la nova monarquia. Uns i altres van ser els encarregats de dur a terme la imposició i difusió de l'espanyol a casa nostra.

Tanmateix, reis, funcionaris i botiflers no ho tingueren fàcil. La societat catalana —usos particulars de les elits a part— no sols utilitzava el català en exclusiva sinó que no coneixia en absolut la llengua de Castella. L'ensenyament de l'espanyol als catalans és, de fet, la gran empresa en què s'esmerçaran amb intenses energies els nous administradors, i el resultat s'anirà produint amb dificultat i lentament. Durant força

¹ Més coneguda com a Guerra de Successió.

temps no tingueren més instrument que l'escola, i una escola rudimentària, ineficient i limitada a una petita part de la població. Però la utilitzaren amb convicció: la primera mesura impositiva de l'espanyol de calat va ser la reial cèdula de Carles III de l'any 1768 que obligava totes les escoles a fer l'ensenyament en espanyol i a tenir els llibres en aquesta llengua. En realitat, és el punt de partida d'un llarg historial de mesures de tot tipus encaminades a eradicar el català de l'ensenyament i a implantar-hi l'espanyol². Amb tot, la mateixa insistència de les autoritats recordant i actualitzant les normes impositives indica que aquestes eren seguides en un grau molt minso. En acabar la centúria dita de la Il·lum i clausurar-se també el cicle de l'Antic Règim, la societat dels Països Catalans és encara una societat majoritàriament monolingüe. I malgrat l'esforç de l'administració per a implantar el coneixement i l'ús de l'espanyol, el català continua essent la llengua usual en alguns dominis durant tot el segle XVIII, i en altres dominis persisteix durant el XIX³.

L'Estat liberal, començat a edificar durant el primer terç del segle XIX —entre les Corts de Cadis i el començament del regnat d'Isabel II— assumeix l'ensenyament com a prioritat pública —abans era majoritàriament en mans de l'Església—, el controla intensament i l'organitza segons els seus interessos. En el tombant entre el primer i el segon terç de segle es munta tot el sistema, s'impulsa l'ensenyament primari, es creen instituts, escoles de mestres, acadèmies tècniques i es modernitza la universitat. Doncs bé, tot aquest muntatge va estar implacablement associat a l'espanyol com a llengua única d'ensenyament. I a la difusió del discurs de la llengua nacional, presentada sempre com a instrument de progrés, cultura, llibertat, benestar i tots els valors de l'Estat liberal. Fins i tot amb episodis de repressió lingüística, com el mètode de l'anell⁴ que conegueren algunes escoles de Mallorca i altres llocs. De l'Estat liberal vuitcentista n'acabaria sortint una societat catalana completament bilingüïtzada i que trencaria completament la relació amb els models de llengua escrita i culta catalana que durant segles s'havien transmès de generació en generació: una societat diglòssica.

La classe social ascendent en el poder i identificada amb l'Estat liberal, la burgesia industrial i comercial és una successora de la noble botiflera en l'assumpció de l'espanyol com a llengua nacional dels catalans. Malgrat que en el Principat una part significativa d'aquesta burgesia donà suport després a la Renaixença i al regionalisme, cal dir que ni una ni l'altra van pretendre de canviar res fonamental pel que respecta a la llengua. El catalanisme regionalista durant el segle XIX aspirà a una descentralització de

² La predicació i els textos relacionats amb la fe cristiana (els catecismes sobretot) van ser un altre instrument aprofitat per a la tasca de castellanització. La monarquia borbònica procurà imposar catecismes en castellà, i bisbes addictes assajaren d'introduir l'espanyol a la predicació.

³ A partir de la cèdula esmentada de 1768 disminueix l'ús del català a l'administració municipal, però no desapareix; la nostra llengua continua present en els documents administratius particulars fins ben entrat el segle XIX; i és l'idioma normal dels documents notariais fins que s'hi imposa per llei l'espanyol (1862).

⁴ Una disposició del cap superior polític de Palma (equivalent al governador civil) del 1837 dóna instruccions a les escoles perquè els mestres en començar la setmana donin un anell a un estudiant triat a l'altzar. Aquest havia de passar l'anell a qui descobrís parlant en català, aquest l'havia de passar a un altre i així durant tota la setmana. En arribar el dissabte qui tenia l'anell havia de rebre un càstig.

l'Estat i com a màxim a articular aquest sota una forma federal⁵; la Renaixença pretenia recuperar per al català usos literaris, sense discutir el rol del castellà com llengua de la ciència, de l'ensenyament i de l'administració. Ni la Renaixença ni el regionalisme aspiraren en cap moment a convertir el català en llengua nacional dels Països Catalans ni a desallotjar l'espanyol d'aquesta funció, la primera cosa impossible sense la segona.

L'aspiració de fer del català una veritable llengua nacional es va obrint pas en el transcurs del segle XX, amb dificultats i topant contra les estructures, els esquemes i les inèrcies creades a partir de la Nova Planta. N'és un exponent el projecte sentit amb convicció i explicitat pel màxim codificador de la llengua⁶, a l'escalf dels moviments modernista i noucentista. S'obrí pas —especialment en el Principat— en paral·lel al desplegament de la ideologia sobiranista, que desitjava un Estat propi que pogués establir lliurement les relacions que volgués amb Espanya. La II República va representar el màxim que aquest moviment va assolir: en el Principat un règim d'autonomia i la cooficialitat de la llengua; la resta del territori nacional continuà com un conjunt de províncies sense cap restitució de drets polítics i sense un estatus oficial mínimament acceptable per a la llengua⁷.

Els quaranta anys de dictadura que seguiren el cop militar de 1936 van representar per al català l'època històrica més dura i asfixiant. Aquesta no és una exposició històrica sinó una reflexió global sobre el que és i ha estat la nostra llengua, per la qual cosa m'abstindré d'entrar en detalls, que el lector sens dubte ja coneix. Però remarcuem que durant aquella fèrria dictadura es produí un fenomen que suprà una novetat sociolingüística decisiva: la immigració massiva d'hispanoparlants, que en gran mesura arribaren en un moment en què la nostra societat no tenia instruments per a la seva integració lingüística, ja de per si difícil per tal com la seva llengua coincideix amb l'hegemònica de l'Estat. Amb la immigració l'espanyol va passar de ser una llengua escrita, de cultura i administració, a una llengua oral present en els intercanvis quotidians. Això ha canviat radicalment les coses, i també ha canviat la fonamentació del discurs de la imposició de l'espanyol a aquesta terra: abans el basaven en la nostra "conveniència" d'adoptar una llengua superior, i ara el basen en el respecte a uns suposats drets dels hispanoparlants. Amb tot, la vinguda en temps més recents de col·lectius parlants d'un ampli ventall de llengües encara afaiçona una realitat més complexa. Si bé l'espanyol, com a llengua políticament hegemònica, és en la majoria de casos la llengua de la integració de tots els grups immigrants, la nova realitat accentua les contradiccions dels discursos tradicionals i invita a una reflexió a partir d'aquests nous elements.

La sortida de la Dictadura no podia separar-se de les aspiracions de llibertat política i normalitat lingüística que els catalans havíem congriat de molt enrere i que, en un grau o en un altre, defensaven les forces oposades al règim. La sortida òptima hauria estat la

⁵ Una publicació de Valentí Almirall es titula *Bases para la Constitución federal de la Nación Española*.

Diguem també que ni la I República ni el context revolucionari entorn d'aquesta van ser gens favorables al català: la Constitució de 1869 va ratificar l'exclusivitat de l'espanyol en l'ensenyament.

⁶ «[Els iniciadors de la Renaixença] no podien imaginar que [el català] un dia havia de pretendre elevar-se a llengua nacional de Catalunya, i que, com a tal, l'hauríem de voler totalment descastellanitzada i en possessió de tot el seu tresor lèxic, llavors malmès i mig perdut.» Pompeu Fabra, 1918.

⁷ A les Balears hom va avançar cap a la consecució d'un Estatut d'autonomia, però la brevetat de la República i el trauma de la guerra desbarataren el projecte.

construcció d'un Estat igualitari pel que respecta a les seves quatre llengües i cultures, a l'estil de Bèlgica o Suïssa. Però el model que es va imposar va ser el d'una desigualtat essencial entre una llengua erigida ella sola en idioma oficial de l'Estat i llengua oficial en tot el territori d'aquest, i unes altres llengües oficials només en el seu territori, compartint amb el castellà aquesta oficialitat i dissociades de l'Estat com a màxima instància política. Contra allò que alguns puguin creure, aquesta no va ser una decisió deguda a uns fets conjunturals relacionats amb les dificultats de sortir de la Dictadura. Va ser això, però fonamentalment va ser conseqüència d'una mentalitat endèmica de la nació majoritària i hegemònica dins l'Estat espanyol, que ni concep ni sembla que arribi a concebre mai un sistema de convivència igualitari. Els fets ho van demostrant any rere any.

Seria una irresponsabilitat negar els avanços aconseguits en aquesta nova situació d'autonomia —si bé no de la totalitat de la nació— i cooficialitat lingüística. La situació d'avui, amb el català present a l'administració, el sistema educatiu, els mitjans de comunicació, el món de la cultura i les noves tecnologies, contrasta brutalment amb la que conegueren els nostres avantpassats de les èpoques en què el català era una parla domèstica i res més. Aquests avantpassats difícilment haurien pogut imaginar la realitat actual. El que s'ha assolit era indispensable, irrenunciable, i aquí ho tenim. Però seria igualment il·lusori no veure que el sistema actual es mostra clarament incapaç de traspasar un cert llindar i avançar cap a uns altres objectius tan irrenunciables com els assolits. I és aquesta incapacitat que hauria de cridar poderosament la nostra atenció. Les mancances i els problemes no vénen exclusivament de com es gestionen les polítiques lingüístiques —molt diverses a cada una de les entitats administratives que compartimenten el país— sinó que són fruit de la perversió intrínseca de l'ordre establert, ademocràtic i desigualitari. Aquest ordre està dissenyat per a garantir que en aquest país qui vulgui pugui ser monolingüe en espanyol tota la vida, i desentendre's per complet de l'idioma propi del país on viu, mentre que el bilingüisme —com a competència i com a comportament— és estrictament obligatori per als catalanoparlants. És això el que determina el joc d'usos lingüístics que caracteritza la situació actual.

No és el lloc o moment per a entrar en detalls sobre de la situació de la llengua, una situació que sempre haurem d'associar a la noció de complexitat. Estic d'acord amb els qui han advertit que cal anar amb molta prudència respecte als discursos que es vehiculen sobre el futur del català. Ja no diguem sobre una eventual extinció o mort de la llengua. Encara sense canvis estructurals en l'*status quo*, el català té vida per a molt de temps, perquè —llevat d'unes àrees particulars— es transmet familiarment, i, per tant, la comunitat parlant persisteix i persistirà. Però hi ha moltes maneres de viure. Poca gràcia té que la comunitat persisteixi si els seus membres desenvolupen una gran part de les seves interaccions socials —fins i tot entre ells mateixos— en una llengua que no és la seva. L'estatus polític del català permet generar un índex alt de capacitat d'utilitzar l'idioma, sobretot entre els joves, però la realitat demogràfica i política actua a favor de l'ús creixent de l'espanyol, convertit en vehicle neutre d'intercanvi social. En algunes parts del país el català ja és la llengua d'una de les diverses minories que hi conviuen, destinada a usos intragrups. Vist el procés i les conseqüències del fet de la immigració i

les mancances en la seva integració lingüística, res no impedeix de creure que aquesta situació pugui arribar a esdevenir general. I no és aquí on volíem anar.

La sociolingüística ja ha posat ben de manifest que l'existència de dues llengües en un territori i un espai d'interrelació social —una de les quals no ve mai de l'aire del cel sinó que és imposició sobre l'altra per la força— al final acaba amb la desaparició d'una de les dues llengües. Adaptant-ho a la nostra situació actual, podem dir que en una societat formada per un nombre indeterminat de grups lingüístics procedents —tots menys un— de la immigració, la llengua que al final romandrà és la que sigui usada com a llengua d'interrelació entre els diversos grups. Encara que les altres puguin durar tant com duri la transmissió familiar.

L'any 2007⁸ s'acompleix el tricentenari del començament de l'ocupació del nostre país pels qui hi imposaren l'espanyol, i el 2015⁹ commemorarem —o hauríem de commemorar— la conclusió de l'operació militar que fou aquesta ocupació. Enmig, el 2014, tres-cents anys de la caiguda de Barcelona i del Principat. És el moment de fer una profunda reflexió col·lectiva sobre els camins que s'obren o es poden obrir davant nosaltres i sobre les condicions que hauríem de construir perquè la llengua catalana, allò que ens singularitza com a poble, tingui garantida una existència acceptable i els catalanoparlants tinguem assegurat l'exercici dels drets lingüístics que exerceixen els membres de comunitats lingüístiques normals.

En les noves circumstàncies que caracteritzen la nostra societat actual la qüestió fonamental no és aconseguir un poc més de català per aquí o per allà. L'envit ara és convertir el català en la llengua de relació entre tots els grups lingüístics que conviuen al nostre sòl. Això i no cap altra cosa és l'essència del projecte que durant tant de temps s'ha anomenat *normalització lingüística*. El multilingüisme, la multiculturalitat i el multielquesigui pot tenir totes les benediccions i adhesions mentre s'acompleixi la condició indicada.

Aquest objectiu és inassolible, en primer lloc, si no es revisa el discurs que ha senyorejat durant els anys posteriors a la Dictadura: el discurs que diu que aquí hi ha dues llengües i que cadascú parli com vulgui. Aquest discurs, pretesament democràtic i tolerant i al servei dels monolingüisme dels privilegiats, és incompatible amb el projecte abans assenyalat de fer del català la llengua comuna dels ciutadans que han decidit de viure en el país. Cal oposar-hi un altre discurs, ferm i sense cap vacil·lació, que assegurí que a cada terra hi ha una sola llengua —encara que se'n parlin més— i que en els Països Catalans qui no parli català es troba en una situació de *anomia* personal que contribueix a crear una gran anomalia social. És el que podem esperar sentir a qualsevol part del planeta on hi hagi una societat no dependent.

I finalment, hauríem de repensar seriosament les condicions polítiques i l'estatus jurídic de la llengua que són necessaris per a l'objectiu que ens hem marcat. Descartades —per la lliçó que prop de trenta anys d'experiència ens proporcionen— les condicions actuals,

⁸ Presa de València.

⁹ Presa de Mallorca.

tenim alguns interrogants per a la reflexió. És factible un model espanyol igualitari, com Bèlgica o Suïssa, que introdueixi un estatus de territorialitat que suposadament integraria tota la societat catalana en l'ús del català? O Lituània, Txèquia, Eslovàquia, Eslovènia i altres joves Estats europeus ens assenyalen un camí que ja seria hora de considerar seriosament?